

Paulusová, Silvia

Doterajšie výsledky umeleckohistorického výskumu rím. kat. kostola sv. Michala v Dražovciach

Archaeologia historica. 1997, vol. 22, iss. [1], pp. 21-28

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140233>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Doterajšie výsledky umeleckohistorického výskumu rím. kat. kostola sv. Michala v Dražovciach

SILVIA PAULUSOVÁ

Umeleckohistorický výskum románskeho kostola v Dražovciach, ktorý robíme v spolupráci so strediskom Slovenského pamiatkového ústavu v Nitre, sme započali hĺbkovou sondážou v murivách. Sústredili sme sa na čo najdôslednejší optický rozbor stavebných konštrukcií, predovšetkým murív a ich spojív – ložných mált, s ich čo najpresnejšou stratifikáciou.¹ Pri skúmaní stavebnej histórie takýchto architektonicky prostých a slohovo ťažko zaraditeľných objektov je to napokon jediná presvedčivá metóda a ak je využitá dôsledne a navyše previazaná s archeologickým výskumom, ako je tomu v našom prípade, mala by byť zárukou získania spoľahlivých údajov pre následnú umeleckohistorickú interpretáciu.

Stavebná história kostola, i keď na to možno nevyzerá, bola veľmi bohatá, najmä vo včasných obdobiach jeho vývoja. Na základe porovnávania murív a najmä vzoriek mált sa nám podarilo zachytiť do konca románskeho obdobia osem stavebných fáz, hoci nie všetkých rovnako významných z hľadiska stavebného vývoja objektu.

Prvé dve stavebné fázy boli odkryté pri archeologickom výskume – základy kostola s podkovovitou apsidou a múr prebiehajúci naprieč loďou popred apsidu. Prvá nad zemou zachovaná fáza nadviazala na malý zvyšok pôvodného kostola – v podstate od druhého riadku nadzákladového muriva. Toto napojenie je viditeľnejšie v interiéri – nové murivo v zásade lícuje s rovinou steny pôvodného kostola, v apside sa však od staršieho podkovovitého pôdorysu odchyľilo tak, že pri styku s loďou sa apside viac otvorila a v pôdoryse vznikol tvar podobný polkruhu, ale geometricky nečistý. Čitateľným sa však stal až na základe precízneho zamerania (M 1: 20), ktoré vyhotovilo Oddelenie grafickej dokumentácie Slovenského pamiatkového ústavu. Už samotný tento tvar, ako upozornil PhDr. A. Ruttkay, naznačoval existenciu staršej podkovovitej apsidy pod terénom. Doposiaľ bol jej pôdorys všeobecne označovaný ako polkruhový, čo bolo pre jeho umeleckohistorickú interpretáciu značne zavádzajúce.

Kým v interiéri nového kostola ostala horná rovina základov, ako i podlaha, ktorá bola vedená až pod spodnou základovou ryhou, v úrovni pôvodného zaniknutého kostola, v exteriéri bola zvýšená približne o 40 cm po celom obvode okrem južnej strany v blízkosti vstupu. Tento pravdepodobne ostal na svojom pôvodnom mieste. Exteriérové zvýšenie základov akiste súviselo aj so zvýšením úrovne okolitého terénu zásypom z deštrukcie po ťažkom poškodení objektu, ktorý bol následne rozobratý v podstate až po základy. Pravdepodobne tu môžeme uvažovať aj o istom časovom odstupe medzi postavením prvého a druhého kostola.

Kamenné lomové murivo druhého kostola pozostáva z mimoriadne rôznorodého materiálu, so sporadicky použitými kameňmi z pôvodného objektu a s malým podielom rôznych druhov tehál vo vyšších častiach múrov. Múry tohto druhého kostola s nepravidelnou hrúbkou pohybujúcou sa okolo 65 cm, sa zachovali do výšky 300–350 cm po celom obvode. Na lodi to znamená úroveň pod oknami, v apside však celú základnú výšku, teda aj s pôvodnými otvormi. Tvorilo ich okno na východnej strane a štvorhranná sanktuáriová nika v severnej stene interiéru. Okno má polkruhový záklenok vytesaný z jedného kusa pieskovca. Patřila k nemu šikmá parapetná doska z rovnakého materiálu, ktorá bola neskôr premiestnená do novšieho juhovýchodného okna. Tehlové špalety, zošikmené smerom von i dnu, sú v interiéri ešte z veľkej časti pôvodné. V južnej stene lode bol pri archeologickom

Obr. 1. Kostol sv. Michala v Dražovciach. Pohľad z juhozápadu na ostrožskú lokalitu s kostolom. Foto archív SPÚ.

Obr. 2. Pohľad z juhovýchodu. Foto archív SPÚ.

výskume odkrytý silne poškodený pieskovecový portálový prah, stavebne súvisiaci tiež s druhým kostolom. Os portálu, hoci už dnes nevieme zistiť jeho presnú šírku, bola voči súčasnému rozšírenému vstupnému otvoru čiastočne posunutá západným smerom. Schody klesajúce od vstupu do lode kostola patria podľa druhu použitej malty tiež do obdobia výstavby druhého kostola, nevyklúčujeme však možnosť, že sa pod nimi mohol zachovať aj zvyšok stupňov patriacich k pôvodnému portálu.

V interiéri apsidy siaha zachované murivo druhého kostola do úrovne nábehu konchy. Apsida sa stýka s loďou v nárožiach armovaných kamennými kvádkami a ukončených krátkymi úsekmi jednoducho vyžlabenej rímasy. Na ne nasadený tehlový oblúk s jedným pravouhlým ústupkom, ako i koncha, sú ale už neskoršie. Rovnako sú armované exteriérové nárožia lode. Pri nich si zasluhujú pozornosť najmä mohutné travertínové kvádre, uložené po dvoch ako spodné bloky na každom nároží. Tieto sa výrazne odlišujú od ostatných menších kvádkov veľkosťou i druhom kameňa a zachovali sa na nich zvyšky veľmi pevnej, temer čisto vápennej malty, ktorá by mohla pochádzať podľa skúseností PhDr. A. Rutkaya už i z 9. storočia. Predpokladáme, že tieto kvádre nepatrili pôvodne k stavbe kostola v Dražovciach, ale že sem boli privezené z inej lokality – azda zo Zobora, kam Dražovce cirkevnoprávne patrili, alebo napríklad z Nitrianskeho hradu, kde pri nedávnom výskume renesančnej veže odkryla Dr. B. Puškárová sekundárne zamurované travertínové kvádre so včasnostredovekou výzdobou, patriace zatiaľ neznámej stavbe.²

V chronologickom poradí nasledujúci zachovaný stavebný zásah predstavuje nika v južnej stene interiéru apsidy obdobná staršej severnej a ďalšie okno na apside, typovo obdobné východnému, situované v pomerne tesnej blízkosti vedľa neho, vo východohujovýchodnom smere. Zdá sa, že bolo otvorené po nejakej výraznejšej deštrukcii plášťa apsidy, čo predpokladáme podľa veľkého rozsahu plentáže z tohto obdobia a úprav špalet východného okna. Na základe vzájomných stavebných súvislostí oboch okien predpokladáme, že existovali súčasne – je to napríklad previazanie ich interiérových špalet a preosadenie do nového okna iba parapetnej dosky. Ak vezmeme do úvahy ešte viac východné než južné nasmerovanie nového otvoru, jeho účel sa zdá byť azda viac symbolický než utilitárny (iba pre zvýšenie svetelnosti). V bočných špaletách tohto okna boli použité strešné tašky a nachádzame ich v sekundárnej polohe i pri nasledujúcich stavebných úpravách, z čoho možno usudzovať, že kostol bol v najstarších dobách pokrývaný pálenou krytinou.³

Z ďalšej v poradí piatej stavebnej fázy pochádza horná časť stien lode a nadstavba apsidy. Je charakterizovaná už ako tehlová, ako i všetky nasledujúce fázy. Opäť jej zrejme predchádzala výraznejšia deštrukcia, po ktorej muselo dôjsť k dostavbe. V južnej stene lode boli otvorené tri okná s polkruhovými záklenkami, apsidu zaklenuli dnešnou konchou a v jej exteriéri, v nízkej nadstavbe koruny múru, pribudla výzdoba pozostávajúca z tehlového strieškového vlysu. Tento sa však žiaľ v autentickej podobe zachoval iba v troch poliach na juhu a vo dvoch na severe pri styku apsidy s loďou.

Osamotené a vyššie položené románske okno, odkryté uprostred južnej steny lode, je voči ostatným sekundárne a súvisí zrejme s archeologicky odkrytou prístavbou na južnej strane kostola. Predpokladáme, že táto prístavba svojou najskôr pultovou strechou prekryvala pôvodné okná, ktoré museli byť zaslepené a zároveň otvorené nové vo vyššej úrovni. Zachovalo sa z nich však už iba toto jedno, so šikmými špaletami a silno stlačeným oblým záklenkom, vlastne iba vybratým v hmote múru.

Samostatnú stavebnú fázu tvorila výstavba empory na západnej strane lode, ktorú dnes poznáme v značne prestavanej podobe. Pôvodne bola na prízemí otvorená tromi rovnakými oblúkmi, ako je dodnes zachovaný stredný polkruhový oblúk, na štvorhranných pilieroch s prostými kalichovitými štvorbokými hlaviciami, vytvorenými strohým výkrojom blokovej hmoty bez akejkoľvek profilácie. Na poschodí mala empora pôvodne iba stredný múr s dnešným polkruhovým oblúkom, zrejme v parapete vyplneným dreveným zábradlím.⁴ Bočné strany boli voľné. Podklenutie empory je neskoršie, pôvodné sú iba

Obr. 3. Časť južnej fasády po odstránení omietok. Foto archív SPÚ.

Obr. 4. Apsida po odstránení omietok. Foto archív SPÚ.

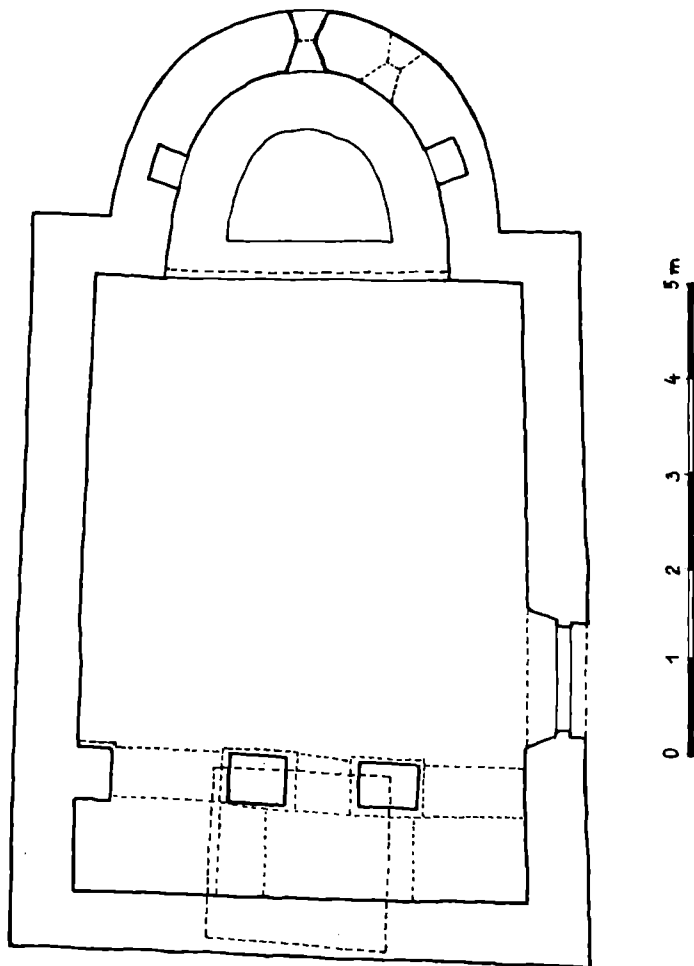
Obr. 5. Pohľad na emporu počas výskumu. Foto archív SPÚ.

rozperné oblúky, preväzujúce murivo empory so západným múrom lode. Prístup na ňu bol zrejme obdobne ako dnes dreveným rebríkovým schodištom v juhozápadnom poli.

Podľa typu empory so stredným múrom siahajúcim až po strop je možné, že už pri jej stavbe bola plánovaná aj veža, stojaca nad jej stredným polom, ktorá je ale stavebne úplne odlišná – má samostatnú techniku murovania so striedaním vodorovne a na plocho kladených tehál a odlišnú maltu. Veža vo svojej románskej podobe pôsobila mimoriadne ľahkou hmotou, prelomenou širokými zvukovými otvormi – na spodnom podlaží dvojicou okien zo severnej a južnej strany so stlačenými trojlístkovými záklenkami (zachovalo sa z nich iba severné), na hornom podlaží štyrmi polkruhovo zaklenutými oknami. V ich vrcholoch sa štíhla veža zalamuje do hrotu murovanej helmice.

Románske výtvarné prejavy sa okrem už spomínaného vlysu na kostole neobjavili. Za obzvlášť cenné môžeme však považovať plochy omietok z jednotlivých románskych období, fragmentárne zachované v interiéri a v špaletách okien.

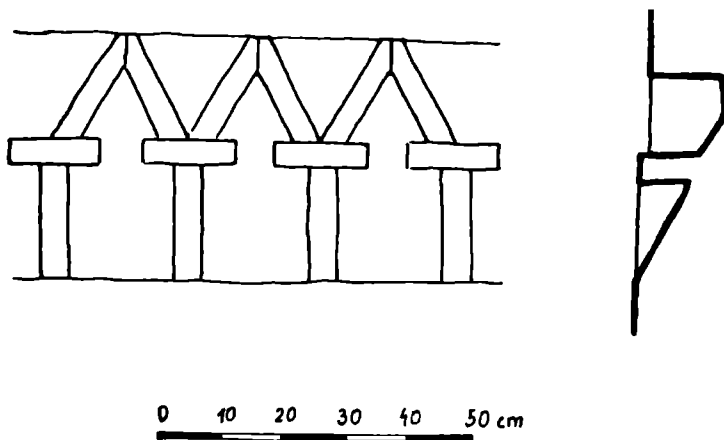
Neskoršie stavebné a výtvarné úpravy neboli ešte presne stratigraficky vyhodnotené – upresnia sa po sprístupnení vyšších častí stien pri plánovanej obnove. Ide najmä o fragmenty neskorogotickkej šablónovej maľby v interiéri lode, úpravy otvorov a empory a nadstavbu múrov. Väčšina výraznejších stavebných úprav pochádza z 80-tych rokov 18. storo-

Obr. 6. Pôdorys (zjednodušený). Kresba S. Paulusová.

čia, keď sa kostol po zrušení kláštora na Zobore stal na približne 20 rokov farským.⁵ Túto jeho funkciu prevzal potom začiatkom 19. storočia novopostavený kostol v obci.

Pre zaradenie a hodnotenie takých jednoduchých objektov, ako je románsky kostol sv. Michala v Dražovciach, nemáme zatiaľ vypracované dostatočné kritériá. Napriek tomu, že sa už môžeme opierať o značný počet archeologických odkryvov, pri stojacich objektoch z tohto obdobia postrádame dostatok dotiahnutých hĺbkových výskumov. Pri nespornej potrebnosti neustálej konfrontácie v syntetických prácach⁶ sa javí ako nevyhnutné systematické dopĺňanie mozaiky poznatkov na základe seriózných analýz. Ďalším ukazovateľom pri vyhodnocovaní objektov umeleckohistoricky nevýrazných, keď nemožno sledovať ich vývoj na základe porovnávania tvaroslovných prvkov, ani sa oprieť napríklad o regionálne znaky, a kde sa navyše prelínajú jednotlivé stavebné fázy, je potrebné širšie poňatie interpretačných kritérií. Z toho vyplýva, že aj datovanie, aby bolo pravdivé, musí zohľadňovať širší časový horizont. Vychádzajúc z našich poznatkov, môžeme nateraz ohraničiť románske stavebné fázy dražovského kostolíka, počnúc výstavbou druhého kostola, prelomom 11. a 12., skôr však až 12. storočím, ak vezmeme do úvahy napríklad rozšírenie apsidy, a v ich závere polovicou, resp. 2. štvrtinou 13. storočia, ktorej približne zodpovedajú ne-

Obr. 7. Detail vlysu na apside. Kresba S. Paulusová.

skororománske trojlístkové záklenky okien na veži. Detailnejšie cizelovanie našich uzáverov bude nasledovať po zosumarizovaní všetkých nálezov a hlbšej analýze súvislostí.

Všeobecne možno konštatovať, že umeleckohistorickú hodnotu kostola sv. Michala v Dražovciach musíme ponímať skôr ako hodnotu stavebno-historickú, kde krása spočíva práve len v jednoduchosti a veku pamiatky. O význame kostola pre okolie hovorí udržiavaná kontinuita jeho existencie s neustálymi opravami a dostavbami po početných pohromách. Čiastočnej strate jeho významu v 19. storočí zasa vďačíme za zachovanie pomerne vysokej autenticity stavby. Úpravy v 18. a 19. storočí príliš nenarušili románsky charakter objektu – pri nadstavbe múrov napríklad zachovali pôvodný sklon strechy, pri úpravách okenných otvorov rešpektovali ich románsku podobu. Väčšiu ujmu na vzhľade kostola spôsobilo otvorenie nového vstupného otvoru s nenávratnou stratou románskej podoby portálu. Jeho celkovo zväčšené rozmery však istým spôsobom korešpondujú s dnešnými prevýšenými proporciami stavby vzniknutými pri zvýšení koruny múrov a zároveň znížení úrovne okolitého terénu.

Z výsledkov výskumu je zrejmé, že pri nasledujúcej obnove kostola nebude možné eliminovať všetky rušivé sekundárne zásahy, ale veríme, že aj s ich určitým priznaním sa bude dať dosiahnuť výraz zodpovedajúci kultúrno-historickému významu pamiatky.

Poznámky

- 1 Chemické analýzy môžu byť tiež určitým vodidlom pri datovaní stavby, ale chýba nám zatiaľ dostatok spoľahlivo datovaných vzoriek na porovnanie.
- 2 Puškárová B.: Románska a predrománska architektúra Nitry, in Nitra – Príspevky k najstarším dejinám mesta, s. 142 a n., Nitra 1993.
- 3 V prvej polovici 20. storočia bol kostol pokrytý šindľom.
- 4 V kanonickej vizitácii z roku 1767 (podľa výpisu a prekladu Fr. Mojtu) sa spomína „chór z dosák, hrubo natretý“.
- 5 Viď kanonická vizitácia z roku 1798.
- 6 V súvislosti s Dražovcami zo starších najmä Mencl V.: Stredoveká architektúra na Slovensku 1, Praha-Prešov 1937, a z novších Habovštiak A.: Stredoveká dedina na Slovensku, Bratislava 1985.

Bisherige Ergebnisse der kunsthistorischen Forschung in der römisch-katholischen Kirche des Hl. Michael in Dražovcie

Die kunsthistorische Forschung der romanischen Kirche in Dražovcie begann mit dem Tiefsondieren mit der möglichst präzisen Stratifikation der Baukonstruktionen, besonders der Mauermörtel. Bei der Erforschung solcher architektonisch einfacher Objekte, die was den Stil betrifft schwierig einzuordnen sind, bedeutet es übrigens die einzige überzeugende Methode.

Die Baugeschichte der Kirche ist sehr reich, namentlich in frühen Epochen ihrer Entwicklung. Innerhalb der romanischen Zeit stellten wir acht Bauphasen fest. Die ersten zwei Bauphasen wurden bei der archäologischen Forschung entdeckt – Fundamente einer Kirche mit einer hufeisenförmigen Apsis und eine Mauer, die quer durch das Schiff vor die Apsis führte. Die erste über der Erde erhaltene Phase schloß an den Rest der ursprünglichen Kirche von der zweiten Reihe der Mauern über den Fundamenten an. Die neue Apsis eröffnete sich mit ihrem Grundriß mehr in eine dem Halbkreis ähnliche Form, die jedoch geometrisch nicht vollkommen war, und die erst auf Grund einer präzisen Vermessung lesbar wurde. Die Apsis erhielt sich in der ganzen Grundhöhe auch mit dem westlichen Fenster, das Schiff bis zur Höhe unter den Fenstern. In den armierten Schiffecken sind im Exterieur je zwei Travertinquader eingesetzt, die von einem älteren Bau und offenbar auch aus einer anderen Lokalität stammen. Den folgenden Baueingriff stellt die Eröffnung eines weiteren Fensters auf der Apsis in der ostsüdlichen Richtung dar. Aus der fünften Bauphase, die bereits als Ziegelbauphase charakterisiert ist (Ziegel kamen im Mauerwerk seit der zweiten Bauphase vor), stammt der obere Teil der Schiffwände und der Aufbau der Apsis mit der Koncha und im Exterieur mit dem Fries in der Form eines kleinen Dächlein. Das höher auf der Südseite des Schiffes gelegene Fenster ist gegenüber den übrigen sekundär und hängt offenbar mit dem Bedürfnis zusammen, den Zubau über dem Dach an der Südseite der Kirche neu zu beleuchten, der archäologisch abgedeckt wurde. Eine selbständige Phase stellt der Aufbau einer Empore wie heute in der beträchtlich umgebauten Gestalt kennen. Nach dem Typ der Empore mit einer bis zur Decke reichenden Mittelmauer ist es möglich, daß man bereits bei ihrem Bau auch mit einem Turm rechnete. Dieser Turm weist jedoch eine ganz andere Mauer Technik und Mörtel auf. Der Turm in der ursprünglichen Gestalt wirkte in seiner Masse sehr leicht, war mit großen akustischen Öffnungen versehen. Die späteren baulichen und bildnerischen Veränderungen wurden bis heute nicht genau stratigraphisch beurteilt.

Für das Beurteilen und Einreihen einfacher romanischer Kirchen dieser Art fehlen uns bis jetzt genügende Kriterien, sowie die hinreichende Menge von vollendeten eingehenden Forschungen. Jetzt können wir die romanischen Bauphasen der Kirche des Hl. Michael in Dražovcie etwa vom Aufbau der zweiten Kirche um die Wende der 11. und 12., resp. 12. Jh. angefangen bis die Hälfte des 13. Jh.s begrenzen.

Abbildungen:

1. Kirche des Hl. Michael in Dražovcie. Anblick.
2. Anblick vom Südosten.
3. Teil der südlichen Fassade nach der Beseitigung des Verputzes.
4. Apsis nach der Beseitigung des Verputzes.
5. Empore während der Forschung.
6. Grundriß (vereinfacht).
7. Fries auf der Apsis – Detail.

Foto: Archiv SPÚ, Zeichnungen: S. Paulusová.